

MARIA KOMPOWSKA¹

Biblioteka Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie

WSTĘP

Na wstępie autorka artykułu zaznacza, że nie ma wykształcenia bibliotecznego, w związku z tym określenia użyte w opracowaniu nie zawsze są fachowe. Zbiory biblioteczne Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie obecnie (od czerwca 2013 r.) przechowywane są, wraz ze zbiorami archiwalnymi urzędu, w pomieszczeniu dawnej biblioteki, w gmachu Rejencji Szczecińskiej, obecnie Urzędu Wojewódzkiego. Pomieszczenie to zostało usytuowane na I piętrze, od strony północnej. Jeszcze w okresie przed 1945 rokiem wzmocniono w nim stropy oraz wykorzystano maksymalnie powierzchnię użytkową poprzez umieszczenie w nim antresoli. Biblioteka została umiejscowiona na antresoli, w części usytuowanej najdalej od wejścia. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Szczecinie nie zatrudniał nigdy bibliotekarza do prowadzenia zbiorów bibliotecznych. Opiekował się nimi zawsze jeden z pracowników, wyznaczony przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. W latach 90-tych XX wieku oraz w pierwszych latach XXI w. pracownikiem opiekującym się biblioteką była osoba zatrudniona w Wydziale ds. Inspekcji Zabytków Nieruchomych. Od 2006 roku nową osobą wyznaczoną przez WKZ została autorka tego artykułu, czyli archiwista opiekujący się od grudnia 1999 roku zbiorami archiwalnymi urzędu. Biblioteka jest prowadzona przede wszystkim dla pracowników urzędu, którzy mogą wypożyczać wybrane przez siebie czasopisma i książki. Zainteresowane osoby z zewnątrz mogą korzystać z zasobu na miejscu, w czytelniku archiwum urzędu. Biblioteka WUOZ w Szczecinie od początku posługiwała się własną pieczęcią, choć w pierwszych dziesięcioleciach wyglądała ona inaczej niż obecnie. Pierwotnie była ona prostokątna, a od lat 70-tych XX w. aż do teraz posiada kształt okrągły. Wszystkie wpływy wpisywane były do inwentarza książkowego, który jest nadal kontynuowany poprzez odręczne wpisy. Założono też katalog biblioteczny, który jednak od 2006 r. przestał być już kontynuowany.

¹ Maria Kompowska – archiwista, prowadzi archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie

O bibliotece Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie napisano już kilka zdań przy okazji omówienia starych druków przekazanych przez Urząd w darze bibliotece Archiwum Państwowego w Szczecinie². Jest to księgozbiór gromadzony od lat 50. XX wieku (najstarszy wpis w księdze inwentarzowej pochodzi z 1953 r.), ale nie ma pewności czy pierwsze książki nie były kupowane już w latach 40. XX w. Publikacje dotyczą zagadnień związanych z historią sztuki, architekturą, budownictwem, komponowanymi założeniami zieleni. Zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej, znanym architektom i teoretykom sztuki, a także poszczególnym obiektom zabytkowym. Ważną częścią są pozycje poświęcone pracom konserwatorskim i remontowym przy zabytkach. Tematyka księgozbioru przedwojennego jest kontynuowana w wydawnictwach powojennych. Księgozbiór ten jest złożony z dwóch zasadniczych zbiorów wydawnictw. Pierwszy z nich to książki i czasopisma przedwojenne, które, zgodnie z ustnym przekazem, zostały odziedziczone po przedwojennym konserwatorze zabytków lub były kupowane po wojnie w antykwariatach. Są to oczywiście publikacje w języku niemieckim, ale też np. we francuskim. Drugi natomiast to książki i czasopisma wydane po wojnie, opublikowane głównie w języku polskim, ale są wśród nich też wydawnictwa w języku niemieckim, francuskim, czeskim, angielskim, włoskim, rosyjskim i szwedzkim. Dużą część stanowią tutaj publikacje pochodzące z darów lub wymiany wydawnictw pomiędzy urzędami konserwatorskimi, bibliotekami i innymi instytucjami kultury. Z powodu braku powierzchni magazynowych w 2011 r. ówczesny wojewódzki konserwator zabytków Ewa Stanecka podjęła decyzję o przekazaniu części księgozbioru innym instytucjom lub bibliotekom. Z tego też powodu od wielu lat kupowane są jedynie te pozycje, które wydają się niezbędne do pracy w urzędzie konserwatorskim, a księgozbiór powiększa się głównie dzięki darom. Przez jakiś czas prowadzone były odrębne inwentarze dla wydawnictw zwartych i odrębne dla wydawnictw ciągłych. W pewnym momencie jednak zaczęto również czasopisma wpisywać do inwentarza książkowego. W przypadku tej biblioteki nie jest to chyba błędna decyzja, gdyż nigdy nie była ona zbyt obszerna, a obecnie posiada około 4 tysięcy woluminów (łącznie z czasopismami liczonymi jako poszczególne numery). W ostatnich latach został stworzony elektroniczny wykaz zbiorów bibliotecznych w programie Microsoft Access, który umożliwia wyszukiwanie pozy-

² M. Kompowska, J. Kosman, *Dar Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie dla biblioteki Archiwum Państwowego*, „Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne”, Szczecin, tom VI, 2022, s. 169-174.

cji według autorów, tytułu, daty lub miejsca wydania, a także wybranych słów użytych w poszczególnych tytułach.

ZBIORY BIBLIOTEKI WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU OCHRONY ZABYTEKÓW W SZCZECINIE

WYDAWNICTWA PRZEDWOJENNE

Wydawnictwa przedwojenne to mniej więcej jedna czwarta całego księgozbioru urzędu. W tej grupie najczęściej wykorzystywanymi pozycjami są katalogi zabytków opracowane głównie przez Hugona Lemckego (np. „Die Bau- und Kunstdekmäler des Regiurungsbezirks Stettin” Heft VII Der Kreis Pyritz wydany w 1906 r.). Zostały one opracowane m.in. do części powiatów obecnego województwa zachodniopomorskiego i są świetnym punktem wyjścia oraz materiałem porównawczym przy konserwacji zachowanych do tej pory obiektów zabytkowych. Innym ważnym elementem tej grupy są numery periodyku „Baltische Studien” wydawanego przez Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza, które działało w Szczecinie. W bibliotece urzędu znalazły się numery, które ukazały się w latach 1824-1918. Zawarte w nich artykuły przydają się głównie pracownikom Działu ds. Inspekcji Zabytków Archeologicznych, gdyż członkowie towarzystwa interesowali się przede wszystkim najstarszymi śladami przeszłości Pomorza³. Niemniej ważną pozycją jest wielotomowe dzieło autorstwa Heinricha Berghausa „Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen Enthaltend Schilderung der Zustände dieser Lande in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts”, które ukazało się w latach 60. i 70. XIX w. Dużo ciekawych informacji znajduje się również w numerach rocznika „Zeitschrift für Bauwesen” wydawanego w Berlinie, którego wybrane numery, głównie z lat 20. XX w., znalazły się również w omawianej bibliotece. Bardzo wartościowe są również książki wydane w serii „Handbuch der Kunstwissenschaft”, z których przykładowe to „Die gotische Baukunst” Karla Heinza Clasena z 1930 r. czy „Barockskulptur” A. E. Brinckmanna z 1919 r. W zbiorach biblioteki WUOZ w Szczecinie znajdują się także numery z dwóch pierwszych dekad XX w. czasopisma „Die Denkmalpflege” poświęconego ochronie zabytków. Użytkownicy często zaglądają również do książek autorstwa Georga Dehio, które opisują zabytki i dzieła sztuki z terenu Niemiec (np. „Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler im Auftrage des Tages für Denkmalpflege Band IV Südwestdeutschland” wydana w Berlinie w 1911 r.). W tej grupie książek znajduje się też wiele pozycji

³ M. Szukała, *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824-1918*, Szczecin 2000.

poświęconych poszczególnym zabytkom jak np. „Der St. Marien Dom in Colberg Ein Beitrag zu seiner Geschichte und eine Festgabe zum Tage seiner Wiedereröffnung am Montag, dem 25. August 1890” napisana przez H. Meiera w 1890 r., „Der Camminer Dom” R. Spuhrmanna z 1922 r. czy „Rathaus in Basel 1904” autorstwa E. Vischera. Są tu również książki poświęcone miastom jak np. „Geschichte Naugards seiner Umgegend und der Grafen von Eberstein” G. Rudolphsona z 1911 r. Są też tomy opisujące znanych twórców, jak np. „Karl Friedrich Schinkel Briefe Tagebücher Gedanken” napisana przez H. Mackowsky`ego w 1922 r., jak też „Caspar David Friedrich der Landschaftsmaler” K. Eberleina z 1939 r. Można też tu odnaleźć lokalne periodyki np. „Heimatblätter für den Kreis Naugard” wydawany w latach 20. XX w. Z wydawnictw napisanych w innych językach niż niemiecki można wymienić np. „Catalogue de la Salle Historique de la Galerie Egyptienne Musée du Louvre” P. Pierret`a wydany w Paryżu w 1873 r., czy „Les Arts au Moyen Age et a l`Époque de la Renaissance” P. Lacroix z 1877 r.

ZNAKI PROWENIENCYJNE

Jak już wspomniano w innej publikacji⁴ w niektórych wydawnictwach można odnaleźć pieczęcie dawnych właścicieli. Są to, oprócz wymienionych w tym artykule (Gimnazjum Mariackie w Szczecinie, Muzeum Miejskie w Szczecinie), np. Staatshochbauamt in Köslin (Państwowy Urząd ds. Budownictwa w Koszalinie), Königliches Hochbauamt ... (Królewski Urząd ds. Budownictwa ... [nazwa miasta nieczytelna]), Märkisches Museum (Muzeum Marchijskie), Regierungs Bibliothek Coeslin (Biblioteka Rejencji Koszalińskiej), Bibliothek der Koenigl. Regierung zu Stralsund (Biblioteka Rejencji Królewskiej w Stralsundzie), Friedrich Wilhelms Schule Schülerbibliothek Stettin (Biblioteka Uczniowska Szkoły Fryderyka Wilhelma w Szczecinie), Direction der Bauschule Deutsch Crone (Dyrekcja Szkoły Budowlanej w Wałczu), Provinzial Taubstummen-Anstalt zu Stettin (Prowincjonalny Zakład dla Głuchoniemych w Szczecinie), a także Bibliothek der Gesellschaft für Pom. Geschichte u. Alterthumskunde in Stettin (Biblioteka Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza). Na części woluminów można znaleźć też pieczątki o treści „Inventarisiert beim Oberprasidium von Pommern” (zinwentaryzowano w Naczelnym Prezydium Pomorza). Zdarzają się tu również pieczątki osób prywatnych np. v. Bismarck-Jarchlin (v. Bismarckowie z Jarchlina), czy Wallis,

⁴ M. Kompowska, J. Kosman, *Dar Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie...*, s. 170.

Pfarrer Berlin (Wallis proboszcz Berlin). Na wielu książkach na wewnętrznej stronie okładki znajdują się też naklejki z nazwą antykwarriatu, co wskazuje na drogę, jaką przebyła dana książka. Niestety, przy wielu pozycjach nie mamy wiedzy w jaki sposób trafiły do biblioteki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

WYDAWNICTWA POWOJENNE

Na zasób biblioteczny Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie składa się wiele różnych rodzajów książek oraz wybrane czasopisma. Są to przede wszystkim książki i czasopisma przydatne w bieżącej pracy urzędu. Pozostałe natomiast tworzą bazę pomocniczą, jako źródło porównawcze i dodatkowa wiedza dla pracowników. Bardzo ważną grupę stanowią więc książki dotyczące zagadnień prawnych, różnorodne komentarze i wyjaśnienia do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz związanych z nią rozporządzeń, a także innych ustaw i rozporządzeń, które regulują działalność urzędów ochrony zabytków (np. dotyczących cmentarzy i zieleni zabytkowej). Co prawda w ostatnich latach, dzięki rozwojowi internetu, książki te straciły nieco na znaczeniu, gdyż pojawiły się specjalistyczne portale prawnicze uwzględniające na bieżąco wszystkie poprawki i zmiany w prawie oraz udostępniające wyroki sądów z całej Polski. Drugą bardzo ważną grupę stanowią książki poruszające zagadnienia związane bezpośrednio z pracami konserwatorskimi, przedstawiające i wyjaśniające kwestie rewaloryzacji, renowacji, odbudowy oraz ochrony obiektów pozostających w trwałej ruinie. Chodzi tu zarówno o pozycje podejmujące teoretyczne rozważania na ten temat, jak i praktyczne poradniki. W tej grupie znajdują się takie książki jak: „Badania architektoniczne. Historia i perspektywy rozwoju”, która jest opracowaniem czterech autorów – Mariana Arszyńskiego, Macieja Prarata, Ulricha Schaafa oraz Bożeny Zimnowody-Krajewskiej, wydana w 2015 r., „Licht und Farbe in der mittelalterlichen Backsteinarchitektur des südlichen Ostseeraums” wydana w 2005 r., również opracowana przez czterech autorów, z których głównym jest Ernst Badstübner. Mieszczą się tu też „Budowa techniczna obrazów XIX-wiecznych malowanych na handlowych podobrazach płóciennych i problematyka ich konserwacji” Bogumiły Rouby z 1988 r., bardzo praktyczna „Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych” autorstwa Longina Majdeckiego z 1993 r., a także „Wokół zagadnień estetyki zabytku po konserwacji i restauracji” będąca opracowaniem zbiorowym napisanym przez pracowników uniwersytetów w Warszawie i Toruniu. Można tu również zaliczyć praktycz-

ne poradniki dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych (np.: „Ochrona zabytków sztuki kościelnej” Janusza Pasierba z 1995 r. czy „Pielęgnacja świątyni” B. Rouby z 2000 r.). Kolejną grupę stanowią pozycje dotyczące historii architektury i budownictwa, historii sztuki oraz rozwoju projektowanych założeń ogrodowych. Ciekawą pozycją o tej tematyce jest książka Longina Majdeckiego pt: „Historia ogrodów” wydana w dwóch tomach w 2008 r., także „Organizacja i technika średniowiecznego budownictwa ceglanego w Prusach w kontekście europejskim” opublikowana przez Mariana Arszyńskiego w 2016 r. Należą tu liczne materiały z sesji naukowych np. „Sztuka pobrzeża Bałtyku” materiały z sesji SHS Gdańsk 1976 r., czy „Gotyckie malarstwo ścienne w Europie środkowo-wschodniej” materiały konferencji naukowej Instytutu Historii Sztuki Poznań 20-23 X 1975 r.. Są tu również książki dotyczące zabudowań wiejskich (np. „Chałupy polskie” Ignacego Tłoczka z 1958 r., czy „Charakterystyka budownictwa ludowego w pasie nadmorskim” Juliusza Sienkiewicza z 1976 r.). Inny ważny zbiór stanowią pozycje traktujące o historii Pomorza i pomorskich miast oraz prezentujące lokalne zabytki. Jest to dość obszerna część księgozbioru obejmująca również przewodniki turystyczne. Są tu oczywiście książki napisane przez Gerarda Labudę lub pod jego redakcją (np. „Historia Pomorza” t. 1, wyd. w 1969 r., czy „Dzieje Szczecina” wyd. w 1985 r.), Tadeusza Białeckiego lub pod jego redakcją („Historia Szczecina. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 r. wyd. w 1992 r., czy „Szczecin stary i nowy” napisany wspólnie z Lucyną Turek-Kwiatkowską w 1991 r.), także Bogdanę Kozińską („Rozwój przestrzenny Szczecina od początku XIX wieku do II wojny światowej” z 2015 r.). Zaliczają się tu również „Cedynia i okolice poprzez wieki” Pawła Migdalskiego z 2013 r., czy „Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii” Edwarda Rymara z 2012 r. W tej grupie znajdują się również materiały z polsko-niemieckiej konferencji „Zamki i rezydencje na Pomorzu”, która odbyła się w Szczecinie w 2006 r. Do książek poświęconych danemu regionowi i jego miejscowościom zaliczają się niewątpliwie pozycje opracowane przez lokalnego historyka Jarosława Leszczelowskiego opisujące obszar powiatu drawskiego i wałeckiego (np. „Frydlandzkie dzieje Mirosławca Lata 1314 – 1772” wydana w 2015 r.). Ciekawymi pozycjami są tu książki z serii Czas-Przestrzeń-Tożsamość (Kazimiera Kalita-Skwirzyńska, Mirosław Opęchowski „Stolec Rzędziny Łęgi” z 2005 r., czy W. Łopuch, „Nowe Warpno”, 2007 r.). Innymi ważnymi książkami wydanymi w kilku seriach (Zamki i ogrody Nowej Marchii, Zamki i ogrody w województwie zachodniopomorskim, Zamki

i ogrody w województwie pomorskim) są pozycje poświęcone założeniom dworsko - i pałacowo - parkowym wydane przez Fundację Akademia Europejska Kulice – Külz. W tej grupie mieszczą się również współczesne katalogi zabytków, z których dobrym przykładem jest pozycja „Zabytki powiatu stargardzkiego” z 2013 r. opracowana przez Marcina Majewskiego, z oddzielnymi tomami dla obszaru każdej z gmin, jak też „Powiat Pyrzycki” wydany z serii „Katalog zabytków sztuki w Polsce” w 2013 r. autorstwa Doroty Bartosz i Macieja Słomińskiego. Sporą część omawianej grupy stanowią też wydawnictwa z przedwojennymi pocztówkami dotyczącymi różnych miast naszego województwa. Są tu również książki opracowane przez Marka Łuczaka poświęcone głównie dzielnicom Szczecina, ale także miejscowościom z terenów z nim sąsiadujących. Wśród ciekawych pozycji, które pojawiły się w ostatnich latach warto wymienić „Die Gärten Peter Joseph Lennés im heitigen Polen” wydane w 2016 r. Jest to zbiorowe opracowanie, przy którym pracowały osoby z Polski i Niemiec, zajmujące się tematyką ogrodów projektowanych przez wybitnego, wymienionego w tytule projektanta. Ważną część wydawnictw powojennych tworzą książki poświęcone badaniom i odkryciom archeologicznym. Należy tu wymienić chociażby „Archeologię Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie” autorstwa Eugeniusza Cnotliwego z 2014 r., czy „Skarby z okolic Suchania” Krzysztofa Kowalskiego i Aleksandra Bursche'go z 2014 r.

Odrębną grupę, ze względu na typ dokumentu, stanowią czasopisma. Najważniejsze miejsce wśród nich zajmują „Materiały Zachodniopomorskie” wydawane przez Muzeum Narodowe w Szczecinie. W bibliotece WUOZ w Szczecinie udało się zgromadzić wszystkie numery starej serii. Często korzystają z nich pracownicy Działu ds Inspekcji Zabytków Archeologicznych. Pozostałe czasopisma to niektóre roczniki „Ochrony Zabytków”, „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki” oraz „Renowacji i Zabytków”. Ważne miejsce zajmują tu też numery periodyku „Brandenburgische Denkmalpflege” wydawanego przez urząd konserwatora zabytków Brandenburgii oraz muzeum archeologiczne tego landu. Biblioteka posiada numery z lat 90. XX w. i z pierwszej dekady XXI w., a także wybrane numery z drugiej dekady.

PUBLIKACJE PRZEKAZANE INNYM INSTYTUCJOM

Wśród pozycji wytypowanych do przekazania innym bibliotece i instytucjom znalazły się przede wszystkim książki i czasopisma niezwiązane tematycznie bezpośrednio z działalnością konserwatorską lub traktujące o architekturze i dziełach sztuki z innych

rejonów Polski, Europy czy świata. Tak więc np. wiele pięknie wydanych albumów z reprodukcjami malarstwa ze zbiorów różnych europejskich muzeów, kupowanych w latach 80. XX w., zostało przekazanych do nowo tworzącej się biblioteki Akademii Sztuki w Szczecinie. Natomiast półrocznik „Biblioteki, Muzea i Archiwa Kościelne” gromadzony systematycznie przez wiele lat trafił do biblioteki Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie. Przekazane zostały także książki dotyczące np. sztuki i historii Czech, różnych rejonów Niemiec, Niderlandów czy Włoch. Książki historyczne poświęcone dziejom Poznania, Wrocławia, Torunia czy Świętej Lipki. Także słowniki i encyklopedie. Łącznie przekazano (wraz z czasopismami) 994 woluminy. Obdarowane zostały, oprócz wyżej wymienionych, Książnica Pomorska, Liceum Plastyczne w Szczecinie oraz biblioteka Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.

PODSUMOWANIE

W bibliotece Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, w trakcie jej ponad siedemdziesięciu lat istnienia, zgromadzono bardzo różnorodny i ciekawy księgozbiór, którego opisanie jest trudnym zadaniem. Powyższy artykuł jest próbą wskazania najważniejszych, charakterystycznych i ciekawych pozycji przechowywanych w tej bibliotece.

BIBLIOGRAFIA:

- M. Kompowska, J. Kosman, *Dar Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie dla biblioteki Archiwum Państwowego*, „Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne”, Szczecin, tom VI, 2022, s. 169-174.
- M. Szukała, *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824-1918*, Szczecin, 2000.

SŁOWA KLUCZOWE:

biblioteka Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie
konserwacja zabytków, historia sztuki, historia Pomorza, archeologia
wojewódzki konserwator zabytków

STRESZCZENIE:

Wydawnictwa zgromadzone w bibliotece Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie można podzielić na dwie grupy. Jedną z nich to wydawnictwa przedwojenne, odziedziczone prawdopodobnie po przedwojennym konserwatorze zabytków lub kupowane w antykwariatach. Drugą natomiast to książki i czasopisma kupowane lub otrzymywane w darze przez cały okres powojennego istnienia biblioteki. Obie grupy są bardzo zróżnicowane i zawierają pozycje dotyczące zarówno architektury, jak i sztuki, konserwacji zabytków i badań archeologicznych, historii regionu i poszczególnych obiektów, a także zabytkowej zieleni.